Procediments mixts: el collage, grattage i frottage

Montserrat Planella

Octubre de 2019

Resum

Aquesta unitat d'estudi és una breu introducció als procediments mixt, en la qual també es fan referències als procediments de caràcter objectual. S'explica les característiques tècniques d'aquests procediments i les seves bases conceptuals. L'explicació vol relacionar aquests procediments amb els procediments gràfics i pictòrics anteriorment tractants i veure el trencament que es produeix en el món de l'art del segle XX amb l'ús d'aquests nous mitjans que faran trontollar molts dels pressupòsits estètics tradicionals.

Índex

Procediments mixts i de caràcter objectual **2**

El Collage **3**

La tècnica del collage 3
Els collage de Picasso 5
El moviment futurista i el collage 6
Lectura de text 6

El Grattage **9**

El Frottage **9**

Procediments mixts i de caràcter objectual

Al llarg del segle XX la barreja de tècniques ha estat constant en la pràctica artística. La voluntat de trobar nous camins d'experimentació i nous mitjans que permetessin donar resposta a les seves necessitat del moment, feu que els artistes transgredissin els procediments propis de les tècniques tradicionals, que n'ampliessin el seu ús, que en capgiressin la seva intencionalitat. La idea del quadre com a finestra definida pels quatre costats del marc, on s'hi representa quelcom: una escena, un fragment de realitat, o la noció de l'escultura com un objecte tancat, que imita o idealitza algun cos real, van perdent pes. Enfront d'això els quadre i les obres tridimensionals guanyen autonomia, es comença a apreciar molt més els seus aspectes formals o el valor i les qualitats dels materials emprats. El marc del quadre es comença a esberlar, es jugar amb els seus límits i a els seus elements. També s'incorporen nous materials que pròpiament no eren del camp artístic o, si més no, fins al moment no s'havien considerat com a substàncies o elements amb valor artístic.

Una d'aquestes vies d'aquesta evolució, es mantindrà en el camp de la pràctica pictòrica per a modificar-ne els materials i ampliar els seus usos. Podem dir que és la via de la matèria que treballarà amb els material pictòric.

L'altra serà la via dels objectes que començarà a incorporar elements del món real

per a convertir-los en material artístic.

Encara dins l'apartat que hem dedicat a les tècniques perdurables destacarem procediments que segueixen les premisses anteriorment apuntades: els compresos dins del que podríem anomenar tècniques mixtes, propis de la pintura matèrica, el *collage*, el *frottage* i el *grattage* i, posteriorment els procediments de caràcter objectual: *ready-made*, *objecte trobat*, *assemblage*, *acumulacions*.

En aquesta primer unitat d'estudi trobareu informació sobre el *collage*, el *frottage* i el *grattage*.

El Collage

Un dels canvis cabdals que es produirà a les primeres dècades del segle XX serà la incorporació de nous materials damunt la superfície pictòrica del quadre. El collage és el procediment que permet enganxar (encolar) diferents materials un al costat de l'altre formant una nova composició. Aquests materials són generalment plans (papers de diferents tipus, cartrons,….) però poden també tenir gruixària i textura. Els primers que introduïren aquest procediment en les seves obres foren els pintors cubistes, Picasso i Braque, que en les seves pintures a l'oli i començaren a barrejar fragments d'objectes reals (paper de diari, papers estampats, arpillera,…). Aquest gest suposava, per un costat, un trencament amb els mètodes convencionals i un canvi conceptual en la manera de pensar el quadre, de mirar-lo i interpretar-lo. I fins i tot suposava canvi en la manera d'entendre el mateix art. Aquests pintors ja havien trencat amb la concepció que el quadre era una finestra des de la qual es mirava quelcom des d'un punt de vista, i la idea que la pintura havia d'imitar les textures i els efectes lumínics i cromàtics reals. Res d'això es pot apreciar en els quadres cubistes. La introducció del collage reforça molt més aquesta idea, ja que ja no s'imiten les característiques d'un objecte o materials a través de la pintura, sinó que el propi material, en comptes de ser representat, s'integra a l'obra directament.

El gest fet per Picasso i Braque serà molt important per l'art del segle XX i provocarà el desencadenament de noves pràctiques i noves consideracions dins del món de l'art.

La tècnica del collage

Aquesta tècnica té moltes possibilitats ja que permet un joc combinatori molt ric, la possibilitat d'emprar materials recollits (trossos de robes, reixetes…), diferents papers (trossos de calendaris, etiquetes, diaris…) i emprar-los aleatòriament en composicions abstractes o per a representar altres elements. Els materials es poden barrejar amb fragments dibuixats o pintats, o també es pot pintar i dibuixar sobre ells mateixos.

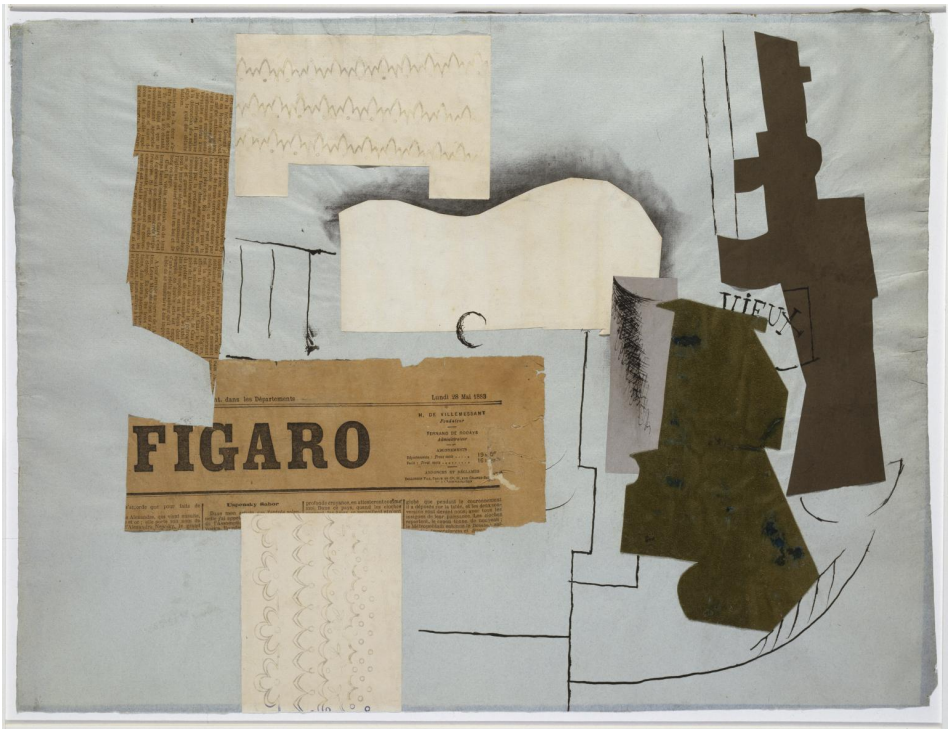

Figura 1: Pablo Picasso, *Bottle of Vieux Marc, Glass, Guitar and Newspaper*, (1913). Font: Tate

Figura 2: Pablo Picasso, *Nature morte avec la publicité*, (1913)

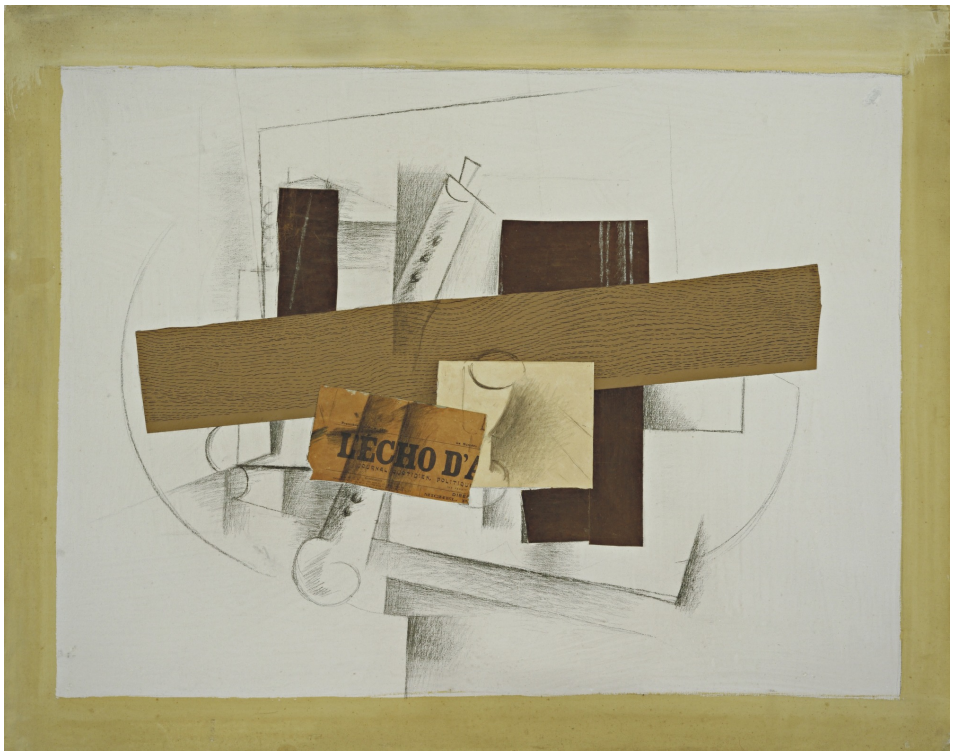

Figura 3: Georges Braque, *Still Life with Tenora*, (1913). Font: MoMA

Els collage de Picasso

De finals del 1911 fins al 1914 Picasso i Braque introdueixen en les seves teles lletres impreses, números, papers pintats i retalls de diari. La pintura comença a semblar una construcció on es barreja la pintura aplicada amb plans delimitats i un treball de bricollage. El primer treball en el que es pot apreciar aquesta tendència va ser realitzat per Picasso el 1912 i se'l coneix amb el nom de *Naturalesa morta amb cadira de reixeta*. 27x34,9 cm. aquest és de forma ovalada, bastant petit. La meitat superior està pintada seguint les premisses analítiques que els pintors cubistes aplicaven en aquell moment, amb plans de colors apagats de tons verdosos, blavosos i marronosos, resseguits amb línies precises que formen una geometria embolicada. A part però hi apareixen altres elements. Les lletres de JOU de journal (diari) no són pròpies del món d ela pintura sinó de la tipografia, però Picasso les inclou formant part d ela composició general. El cubisme va tornar a introduir textos dins del quadre. Però potser l'element més significatiu és l'enreixat de canya que ocupa la meitat inferior de l'oval i que no està pintat. Picasso va retallar un tros d'hule imprès amb aquest dibuix i l'enganxà directament sobre la tela. El pintor no col·locà marc al quadre sinó una corda de cànem lligada al voltant de l'oval. Més que un quadre el resultat era una construcció.

El descobriment del collage obra una nova via de conseqüències incalculables. El principi de construcció, d'unió de plans es pogué traslladar fàcilment als objectes a les formes tridimensionals. L'escultura ja no seria tan sols entesa com cos resultant de tallar o modelar un material per obtenir una forma, sinó també com una construcció feta amb materials i elements varis. El mateix Picasso va experimentar amb diferents materials i el mateix 1912 construí les seves guitarres de cartró,

Figura 4: Pablo Picasso, *Naturalesa morta amb cadira de reixeta*, (1912)

de xapes metàl·liques i filferro. També combinà procediment tradicionals com el modelat afegint-hi objectes trobats.

El moviment futurista i el collage

El grup de pintors futuristes italians buscaven el dinamisme en les seves pintures i també empraren la superposició de plans, l'ús del collage i fins i tot la inclusió del llenguatge escrit en les seves pintures. El quadre de Carlo Carrà *Manifestació intervencionista* data de 1914, junt a l'inici de la Primera Guerra Mundial. Els futuristes propugnaren la participació italiana en el conflicte. En aquest collage podem veure com s'inclouen nombroses inscripcions patriòtiques i bel·licistes, i lloances militars. Es barregen amb les lletres la pintura i elements enganxats i la composició que parteix del centre i adopta una forma cíclica sembla l'explosió d'una bomba. L'ús que es fa aquí dels plans, del llenguatge i dels objectes enganxats denota dinamisme a diferència de la quietud dels bodegons cubistes. Aquest llenguatge de plans geomètrics i elements sobreposats convertits en un instrument d'agitació propagandística s'utilitzaran posteriorment per a la realització de cartells.

Lectura de text

Llegiu aquest text que ens parla dels inicis de l'ús del collage per part dels pintors cubistes i feu una síntesi de cinc o sis línies que ens permeti entendre les idees bàsiques que s'hi exposen referents a aquest procediment.

> Com que els mitjans del cubisme semblaven fer-se cada vegada més abstractes, els pintors començaren a utilitzar una sèrie de recursos intel·lectuals i pictòrics que van servir també per a reforçar el caràcter realista de la seva visió. En les pintures de Picasso, exceptuant les més hermètiques, veiem sempre un sistema de claus o pistes que ens permeten reconstruir el tema: amb un feix de cabells, una fila de

Figura 5: Carlo Carrà, *Manifestació intervencionista* (1914)

botons i una cadena d'un rellotge, podem distingir una figura asseguda; […] Les lletres estargides que apareixen per primera vegada en l'obra de Braque el 1911 i que després es convertiran en un tret important en la pintura cubista, compleixen una funció molt semblant. El nom d'un músic, el títol d'una cançó […] Aquestes claus pictòriques i les lletres estargides, si entenem que actuen com a referències de la realitat, són un preludi de les innovacions tècniques que Picasso i Braque posaran en pràctica el 1912, quan comencen a incorporar tires de paper i fragments d'altres materials a les seves pintures i dibuixos. Aquests trossets de paper, paquets de cigarretes, paper de paret i tela tenen una relació amb la nostra vida quotidiana més òbvia que les lletres; no ens costa identificar-los i com que formen part de la nostra experiència del món que ens envolta, serveixen de pont entre la nostra forma habitual de percebre i el fet artístic en la forma en què ens el presenta l'artista. Braque va introduir substàncies considerades estranyes en la seva pintura degut a la seva 'materialitat', i amb aquest gest no tan sols es referia a les propietats físiques i tàctils, sinó també al sentit d'incertesa material que evoquen. […]

[…] a Picasso se'l considera el descobridor del collage, que podem definir com la incorporació a la superfície del quadre de qualsevol matèria aliena a la pintura, mentre que Braque havia de ser l'inventor del papier collé, una forma específica de collage, en què s'apliquen tires de fragments de papers a la superfície d'una pintura o dibuix. Les implicacions intel·lectuals i estètiques del collage arriben bastant lluny i són potencialment desestabilitzadores ; […] En l'obra de Braque i Gris els fragments de collage s'utilitzen de manera lògica i en la majoria de casos realista, Picasso es complau a emprar-los d'una manera paradoxal, convertint a una substància en l'altra i extraient de les formes significats insospitats al combinar-les de noves maneres. En les obres de Braque o Gris, un paper imprès que simula vetes de fusta, és normal que s'incorpori a la representació„ per exemple, d'un taula o d'una guitarra, objectes fabricats amb fusta. Picasso, contràriament, converteix el tros de paper florejat en unes estovalles o un tros de diari en un violí.

Els collages i les teles amb molt relleu fets per Picasso durant els anys 1913-1914 són potser els que il·lustren millor l'obsessió dels cubistes pel 'tableau-objet', és a dir, pel concepte de la pintura com a objecte o entitat fabricada, construïda, amb vida pròpia i independent, que no remet o imita el món exterior, sinó que el recrea de manera independent. Parlant amb François Gilot, Picasso va dir una vegada que: 'Allò que preteníem amb el papier collé era transmetre la idea de què en una composició hi poden haver diferents textures que es converteixen en la realitat de la pintura, en competència amb la realitat de la natura. Vam voler desfer-nos del trompe l'oeil i trobar un trompe l'esperit… si un tros de paper de diari pot convertir-se en una ampolla, això ens aporta quelcom en què pensar respecte als diaris i també respecte les ampolles. Aquest objecte desplaçat ha

> entrat en un univers pel qual no va ser fet i en el qual conserva una certa raresa. El que volíem era que la gent pensés sobre aquesta raresa, perquè ens donàvem compte claríssimament de què el nostre món s'estava fent molt estrany i no precisament reconfortant'.
>
> STANGOS, Nikos: *Conceptos de arte moderno*. Madrid: Alianza Editorial, 1994, pàg. 54-55.

El Grattage

El *grattage* és una tècnica que parteix d'una superfície ja pintada que podem gratar i rascar per a treure parts de la capa de pintura. No es dibuixa adherint material sinó extraient-lo. El dibuix serà la part descoberta de suport. Si el suport és blanc i la capa fosca podríem dir que té l'aparença d'un negatiu. Hi ha materials ja preparats per a aplicar el *grattage*, o simplement es poden preparar superfícies amb pintura, ceres.. o d'altres materials que no quedin completament adherits a la superfície. Es pot treballar també amb materials que cobreixin amb una capa una mica gruixuda i així obtenir textures quan es rasca.

El Frottage

Tècnicament el *frottage* és un procediment que ens permet reproduir una determinada textura tàctil. Aquesta reproducció es fa mitjançant un fregament d'un suport situat sobre la superfície amb alguna eina que deixi rastre, que guixi. El suport on farem el fregament no ha de ser molt gruixut, ha de deixar que a través d'ell es pugui notar la superfície rugosa. Podem utilitzar paper, però també plàstic, roba… El material amb el qual freguem ha de ser prou dur per prémer i fer que la textura es noti. Podem utilitzar llapis, ceres, carbó, sanguines, guixos, pastels, plastidecors,… No ens serviran materials humits que s'escampin. Podem reproduir moltes textures: des de parets, terres, textures de carpetes, taules, robes, reixes,…. També objectes, fulles, claus, monedes, clips, cadenes…

A partir de les superfícies fregades podem construir directament una imatge o passar a fer una combinació, un collage enganxant diferents fragments de *frottage*.

Figura 6: Max Ernst, *Forest and Dove* (1927). Font: Tate

Figura 7: Max Ernst, *The Entire City* (1934). Font: Tate

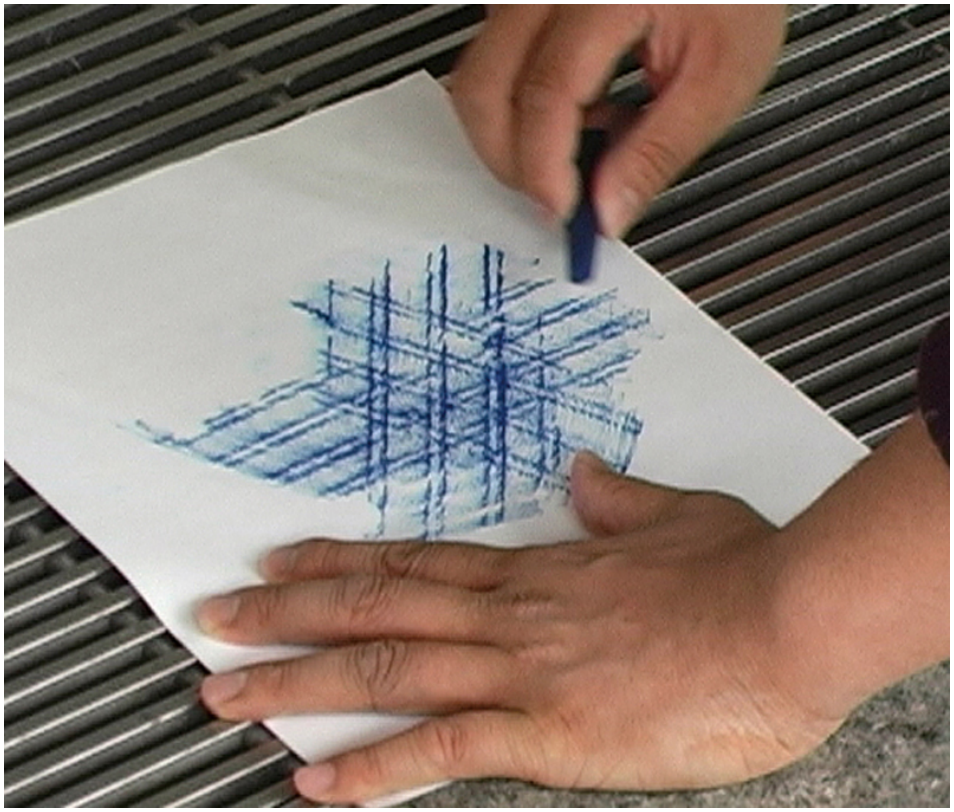

Figura 8: Exemple d'aplicació de la tècnica del Frottage. Font:MAU Art & Design Glossary

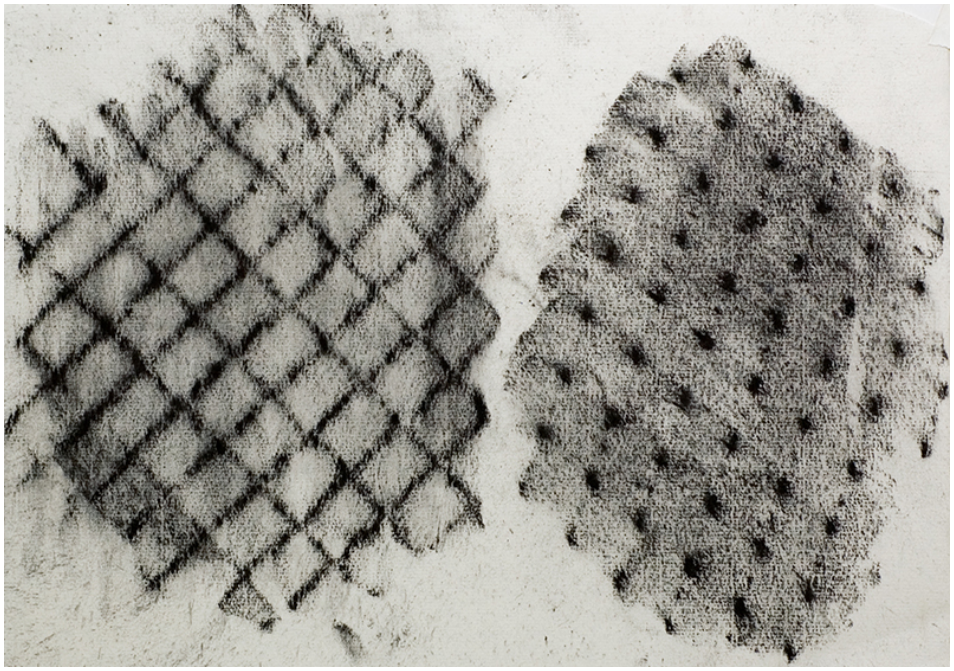

Figura 9: Grafismes de carbonet sobre paper carbó. Font:MAU Art & Design Glossary